

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертаційне дослідження
Улунової Ганни Євгенівни «Психологія розвитку культури
професійного спілкування державних службовців у системі
безперервної освіти», подане на здобуття наукового ступеня доктора
психологічних наук зі спеціальності
19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Стрімкі зміни, які відбуваються сьогодні на світовому ринку праці, зумовлюють зростання значущості безперервної освіти в професіогенезі фахівця. Державні службовці як професійні працівники органів державної влади також не знаходяться осторонь цих процесів: діджиталізація робочого місця, дистанційованість надання послуг, збільшення різноплановості функціонального навантаження на працівника тощо, відбиваються, з одного боку, в розширенні переліку Soft-skills, що вимагає активізації використання можливостей щодо їх розвитку вже на етапі допрофесійної освіти, а з другого боку – в постійному оновленні Hard-skills, розвиток яких інтенсифікується на етапах підготовки, інформальної освіти та підвищення кваліфікації.

Результативність виконання державними службовцями своїх функціональних обов'язків безпосередньо залежить від ефективності їх спілкування. При цьому і в переліку Soft-skills, і в переліку Hard-skills містяться компоненти, які визначають здатність до реалізації державними службовцями своїх комунікативних завдань. Таким чином, розвиток культури професійного спілкування є одним із завдань безперервної освіти державних службовців. Отже, дисертаційне дослідження Ганни Євгенівни Улунової як узагальнення набутого досвіду з цього питання має безумовну науково-практичну цінність, *є актуальним та перспективним.*

Ознайомлення з текстом дисертації, автореферату, змістом публікацій Г. Є. Улунової дає можливість констатувати, що виконана робота дає вагомий приріст знань як на теоретичному, практичному, так і на емпіричному рівнях щодо психологічних основ розвитку культури професійного спілкування державних службовців у системі безперервної освіти.

Поміж найсуттєвіших отриманих наукових результатів слід зазначити такі: на основі теоретичного аналізу проблеми виділено функціональні компоненти культури професійного спілкування державних службовців та їх конструкти, обґрунтовано діяльнісно-акмеологічний підхід до розвитку культури професійного спілкування державних службовців, розроблено його вихідні наукові положення, визначено психологічні умови і механізми розвитку досліджуваного феномена. На основі синтезу різних підходів до культури професійного спілкування державних службовців та її структурних компонентів побудовано модель розвитку культури професійного спілкування державних службовців у системі безперервної освіти.

Вірогідність, об'єктивність і надійність результатів дослідження не викликають сумнівів, оскільки гарантовані адекватною і оптимальною дослідницькою методологією, системним аналізом теоретичного матеріалу, представницькою джерельною базою, що нараховує 495 вітчизняних і зарубіжних видань; комплексним застосуванням теоретичних та емпіричних методів, репрезентативністю вибірок, кількісним та якісним аналізом отриманих даних, а також можливістю впровадження отриманих результатів в освітній процес закладів, які забезпечують функціонування системи безперервної освіти державних службовців.

Матеріали дослідження знайшли відображення у 80 публікаціях, основними серед яких є: 1 одноосібна монографія, 4 розділи в колективних монографіях, 4 навчально-методичних посібники, 4 статті у фахових наукометричних виданнях України, 4 – в зарубіжних фахових періодичних виданнях, 17 – у вітчизняних фахових виданнях.

Основні здобутки дисертаційного дослідження дістали всебічну апробацію на 47 науково-практичних конференціях та семінарах, зокрема на 4 зарубіжних конференціях та 3 зарубіжних засіданнях «круглих столів».

Серед переваг дисертаційного дослідження – його чітка структурованість та взаємоузгодженість ключових компонентів — об'єкта, предмета, мети і завдань, висновків дослідження, що детерміновані основним

текстом дисертації. Це надає їй цілісності і завершеності, також логічно гармонізованої послідовності. Дисертаційне дослідження становлять шість розділів.

У *першому розділі* дисертаційного дослідження здійснено ґрунтовний теоретико-методологічний аналіз проблеми культури професійного спілкування на основі наукових підходів до вивчення культури та її похідних у психології. Спираючись на типи соціальних систем, дисертантка визначила, що психологічні дослідження переважно пов'язані з культурою мікросистем та культурою особистості та дійшла висновків, що вивчення культури мікросистем вимагає застосування дидактичного, діяльнісного та компетентнісного підходів, а культури особистості – акмеологічного та особистісного підходів. Надалі означена схема послідовно застосована дисертанткою при аналізі професійної культури, професійної психологічної культури та культури професійного спілкування. Згідно з принципом системності Г. Є. Улуновою встановлено родо-видові зв'язки між означеними видами культури, що забезпечило комплексність і системність визначення змісту, функцій, структури та рівнів культури професійного спілкування як інваріанта професійної психологічної культури. Це дає підстави констатувати, що авторка здатна формулювати та вирішувати оригінальним способом проблему культури професійного спілкування на основі розуміння багатомірності досліджуваного феномена, інтеграції наукових підходів до її вивчення та чіткого усвідомлення перспектив продовження її розроблення на наступних етапах дослідження.

У *другому розділі* дисертаційного дослідження Г. Є. Улунова, дотримуючись логіки розвитку наукової думки, з'ясовує специфіку культури професійного спілкування державних службовців на основі детального аналізу професійної діяльності державних службовців у контексті професійної культури державних службовців та професійної психологічної культури державних службовців, висвітлює специфіку професійного спілкування державних службовців. Визначивши зміст культури

професійного спілкування державних службовців як культури мікросистеми та культури професійного спілкування державних службовців як культури особистості, дисертантка простежує зв'язки між функціями, структурою та рівнями професійної культури, професійної психологічної культури та культури професійного спілкування державних службовців. На основі теоретичної рефлексії цих даних збудовано функціонально-структурну модель культури професійного спілкування державних службовців, визначено критерії та основні показники конструктів функціональних компонентів культури професійного спілкування державних службовців.

У третьому розділі дисертаційного дослідження представлений авторський інноваційний підхід до розвитку культури професійного спілкування державних службовців у системі безперервної освіти. Розробка підходу спирається на вичерпний огляд міждисциплінарних вітчизняних та зарубіжних наукових досліджень, предметом яких є розвиток культури спілкування взагалі та оптимізація професійного спілкування державних службовців зокрема, а також критичний аналіз здобутків та невикористаних можливостей розвитку культури професійного спілкування державних службовців у сучасній системі безперервної освіти.

Згідно з розробленою концепцією в основу розвитку культури професійного спілкування державних службовців покладена діяльнісно-акмеологічна парадигма, репрезентована в межах діяльнісно-акмеологічного підходу щодо вивчення досліджуваного феномена та змістовно конкретизована в компонентах технології розвитку культури професійного спілкування державних службовців: інформаційно-смісловому, діагностичному та розвивальному. Розвивальний компонент технології представлений програмами розвитку культури професійного спілкування державних службовців на різних етапах їх безперервної освіти. Означені програми відображають специфічні для кожного етапу безперервної освіти державних службовців завдання з розвитку культури професійного спілкування, забезпечують реалізацію психологічних умов та механізмів

розвитку конструктів функціональних компонентів культури професійного спілкування державних службовців.

В четвертому розділі дисертаційного дослідження міститься опис результатів емпіричного дослідження особливостей культури професійного спілкування державних службовців із різним стажем професійної діяльності. Достатньо ґрунтовним видається поданий Г. Є. Улуновою опис використовуваного в дослідженні психодіагностичного інструментарію, який дисертантка структурує відповідно до змісту конкретних конструктів певних функціональних компонентів культури професійного спілкування державних службовців. Вибірка досліджуваних, які взяли участь у констатувальній частині дисертаційного дослідження, є репрезентативною, адже складається з 917 державних службовців із різним досвідом державної служби та відповідає відсотковій представленості чоловіків та жінок у державно-управлінській сфері України.

Здатності дисертантки аналізувати та систематизувати результати констатувальної частини дослідження із застосуванням відповідних методів математичної статистики підтверджуються ґрунтовними висновками щодо змісту та динаміки культури професійного спілкування державних службовців із різним досвідом професійної діяльності. Важливим з точки зору реалізації мети дослідження є визначення прогресивних та регресивних змін показників конструктів функціональних компонентів культури професійного спілкування державних службовців у процесі їх професіогенезу.

У п'ятому розділі дисертаційного дослідження презентовано результати діагностики функціонально-структурних особливостей культури професійного спілкування державних службовців на основі застосування розробленої дисертанткою методики «Культура професійного спілкування державних службовців». Схвальної оцінки заслуговує багатокритеріальна психометрична перевірка методики на відповідність даних закону нормального розподілу, внутрішню узгодженість (одномоментну надійність)

та стійкість (ретестову надійність), змістову валідність, критеріальну валідність, конструктну валідність (конвергентну валідність та дискримінантну валідність).

За результатами методики «Культура професійного спілкування державних службовців» авторкою уточнено завдання з розвитку культури професійного спілкування на етапах підготовки / перепідготовки та підвищення кваліфікації, визначено закономірності розвитку культури професійного спілкування державних службовців, зроблено висновки про деактуалізацію в державних службовців із досвідом професійної діяльності понад 10 років механізмів розвитку культури професійного спілкування.

У шостому розділі дисертаційного дослідження представлено розвивальний компонент технології розвитку культури професійного спілкування державних службовців на різних етапах безперервної освіти, заснований на концептуальних засадах діяльнісно-акмеологічного підходу, охарактеризовано програми та організацію формувального експерименту. На початку і по завершенню формувального експерименту було проведено психодіагностичні заміри, результати яких дали Г. Є. Улуновій підстави стверджувати про ефективність розроблених програм та емпіричну доведеність концепції розвитку культури професійного спілкування державних службовців на різних етапах безперервної освіти.

Здатність дисертантки критично і системно оцінювати результати науково-дослідної роботи, визначати перспективи подальших наукових розвідок виявляється у тому, що крім позитивних здобутків реалізації програм із розвитку культури професійного спілкування державних службовців на різних етапах безперервної освіти, Г. Є. Улунова описує завдання програм формувального експерименту, які не вдалося реалізувати, та інтерпретує причини цього.

Висновки дисертаційного дослідження узагальнено відображають його основні результати та свідчать про досягнення мети та реалізацію завдань.

Дисертація та автореферат написані грамотно й оформлені згідно з

вимогами. Стиль викладу матеріалів досліджень, наукових положень, висновків і рекомендацій доступний для сприйняття. Зміст автореферату є ідентичним до основних положень дисертації.

Дисертаційна робота Улунової Г. Є. відповідає спеціальності 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія (053 – психологія).

Аналіз дисертаційної роботи також дає підстави свідчити про те, що Г. Є. Улунова досягла високого рівня дослідницького професіоналізму. Вона продемонструвала самостійність висококваліфікованого науковця, який вдало інтегрує здобутки світової науки.

У цілому, представлений в дисертації матеріал, глибина його психологічного аналізу, кінцеві вичерпні висновки не викликають заперечень. Однак, попри високий науково-теоретичний рівень запропонованого дослідження, його наукову новизну і практичну значущість, у контексті наукової дискусії можна висловити деякі *зауваження і побажання*:

1. Назва параграфа 1.1. «Професійна культура та професійна психологічна культура: підходи до вивчення, сутність, родо-видові зв'язки» є вужчою за презентований у ній зміст. Дисертантка розпочинає параграф із аналізу підходів, які можуть використовуватися для вивчення культури та її похідних, і лише в його другій його частині переходить до сутності професійної культури та професійної психологічної культури.

2. Другий розділ дисертації переобтяжений значним за обсягом психологічним аналізом професійної діяльності державних службовців та структурно обтяжує значну частину дослідження.

3. Віднесення дисертанткою генези розвитку культури професійного спілкування державних службовців до дошкільного віку видається явним перебільшенням.

4. Викликає питання доцільність проведення фактично подвійного констатувального експерименту, а саме: спочатку на основі стандартизованих і валідних методик, поширених у психодіагностичній практиці, а потім – на основі власної методики «Культура професійного

спілкування державних службовців».

5. У шостому розділі або в додатках доцільно було б навести опис методик розвитку культури професійного спілкування державних службовців на різних етапах підвищення кваліфікації, що значно поглибило б роботу.

Втім зазначені зауваження та побажання не знижують вагомої теоретичної та практичної значущості наукового дослідження Г. Є. Улунової, котре можна розцінювати як завершену наукову працю з можливістю практичного застосування її результатів.

На підставі зазначеного можна стверджувати, що дисертація «Психологія розвитку культури професійного спілкування державних службовців у системі безперервної освіти» є завершеною самостійною науковою роботою, яка містить нові науково обґрунтовані результати в галузі педагогічної та вікової психології і за актуальністю, змістом, обсягом, науковою новизною, обґрунтованістю наукових положень, достовірністю, практичним значенням, якістю оформлення та повнотою викладу повністю відповідає вимогам МОН України, а її автор, Улунова Ганна Євгенівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 — педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент -
завідувач кафедри педагогіки та психології
освітньої діяльності
Запорізького національного університету,
Заслужений працівник освіти України,
доктор психологічних наук, професор

Н. Ф. Шевченко

Вчений секретар

О. А. Проценко

Підпис *Шевченко*
засвідчую *И.Ф.*

НАЧАЛЬНИК
ВІДДІЛУ КАДРІВ

Г. М. Драевська